

МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ФАОЛЛИГИ МАСАЛАЛАРИ

Абдурахимова Фарида Юлдашевна

Педагогика фанлари номзоди, профессор faridaora19...@gmail.com

Аннотация: Мақолада Марказий Осиё мамлакатларида – Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистонда хотин-қизлар фаоллигининг шаклланиши ва ривожланиш жараёнлари таҳлил қилинган. Худуддаги аёллар фаоллиги нафақат гендер муносабатлари, балки ижтимоий, сиёсий ва маданий трансформация жараёнлари билан узвий боғлиқ ижтимоий-сиёсий феномен сифатида қаралади. Совет даври, мустақиллик йиллари, миллий маданий менталитет ва глобал таъсирлар аёллар фаоллигини шакллантирувчи асосий омиллар сифатида кўриб чиқилган. Мақолада ҳар бир мамлакатда амалга оширилаётган институционал, ҳуқуқий ва ижтимоий ислохотлар ҳамда уларнинг самарадорлиги таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Марказий Осиё, хотин-қизлар фаоллиги, гендер тенглик, ижтимоий трансформация, институционал ислохотлар, маданий менталитет.

Мавзунунг долзарблиги ва аҳамияти

Марказий Осиёда хотин-қизлар фаоллигининг шаклланиши минтақанинг ижтимоий, сиёсий ва маданий трансформация жараёнларини таҳлил қилиш учун муҳимдир. Бу масала нафақат гендер муносабатларини, балки давлат сиёсати, таълим, меҳнат бозори ва фуқаролик жамиятининг ривожланишини ҳам ўз ичига олади. Ҳар бир давлатда аёллар фаоллигини белгилаувчи омиллар турлича, улар орасида анъанавий маданий қадриятлар, диний тушунчалар, тарихий ривожланиш, совет даврида жорий этилган гендер сиёсати ва мустақилликдан кейинги давлат ислохотлари алоҳида аҳамиятга эга.

Асосий қисм

Совет даврида Марказий Осиё аёллари ижтимоий ҳаётда фаол иштирок этиши учун фундамент яратилган. “Женщина в социалистическом обществе” концепцияси орқали аёллар меҳнат, партиявий фаолият ва таълим соҳаларига жалб қилинган. Лекин, кўп ҳолларда, бу фаоллик формал тенглик асосида амалга оширилган ва патриархал муносабатлар сақланган.

Мустақилликдан кейин ҳар бир мамлакатда гендер сиёсати турлича ривожланди. Қирғизистонда фуқаролик жамиятининг таъсири катта бўлса, Туркманистонда давлат марказлаштирилган ислохотлар орқали гендер масаласини назорат қилади. Қозоғистонда стратегик ҳужжатлар орқали аёллар фаоллигини рағбатлантириш тизими жорий қилинди. Ўзбекистонда эса 2019–2024 йилларга мўлжалланган “Гендер тенгликни таъминлаш стратегияси” аёллар ҳуқуқлари ва имкониятларини кенгайтиришга қаратилган. 2017 йилдан бошлаб Ўзбекистонда хотин-қизлар фаоллигини таъминлаш учун қатор

институционал ва ҳуқуқий ислохотлар амалга оширилди: хотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари бўйича қўмита ташкил этилди. Бу қўмита аёллар ҳуқуқлари, фаоллик ва гендер тенгликни мониторинг қилиш, давлат дастурлари ва сиёсий ташаббусларни мувофиқлаштириш вазифасини бажаради. Миллий стратегия қабул қилинди, унинг доирасида аёлларнинг таълим, меҳнат, сиёсий ва ижтимоий фаоллигини ошириш бўйича аниқ мақсад ва чора-тадбирлар белгиланди. Бу институционал механизмлар аёллар фаоллигини қонунчилик даражасида кафолатлаш билан бирга, уни амалий равишда қўллаб-қувватлайди, яъни фақат декларатив ҳуқуқлар эмас, балки аниқ дастурлар орқали ижро ҳам таъминланади. Хусусий ташаббуслар ва ижтимоий дастурлар асосида яъни, “Аёллар дафтари” ва “Ёшлар дафтари” аёлларнинг тадбиркорлик ва ижтимоий фаоллигини рағбатлантирувчи махсус механизмлар ҳисобланади. Ижтимоий ҳимоя механизмлари (микрокредитлар, тренинглар, малака ошириш дастурлари) қишлоқ ва шаҳарларда аёлларнинг иқтисодий мустақиллигини таъминлашга қаратилган. Бу ташаббуслар аёллар учун амалий имкониятларни яратди, уларнинг ишга жойлашиши ва тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантиришга хизмат қилади. Шу билан бирга, аёллар ижтимоий ҳимоядан фойдаланиши орқали патриархал чекловларни юмшатиши мумкин. 2017–2025 йиллар оралиғида парламентда аёллар улуши 32%га етди. Бу кўрсаткич минтақадаги ўртача даражадан юқори ва сиёсий фаолликни рағбатлантиришдаги давлат сиёсати самарадорлигини кўрсатади. Сиёсий иштироки аёллар учун фаол фуқаролик позициясини шакллантиришга ва ижтимоий қарорларни қабул қилиш жараёнларига таъсир кўрсатишга хизмат қилади.

Минг афсуски, қишлоқ ва анъанавий жамиятларда патриархал қарашлар ва аёлларнинг ҳуқуқий онгининг етишмаслиги фаолликни чеклайди. Янги қонунлар ва дастурлардан хабардорлик пастлиги, маҳаллий ҳокимият ва жамоа раҳбарлари томонидан уларни қўллаб-қувватлашдаги камчиликлар аёллар фаоллигини чеклайди. Шу нуқта орқали давлат сиёсати ва қонунчилик ислохотлари амалда ҳам қишлоқ ва анъанавий муҳитда самарали бўлиши учун тарғибот, маърифий ишлар ва маҳаллий жамоалар билан ҳамкорликни кучайтириш зарурлиги кўрсатилмоқда.

Қозоғистон тажрибасига назар ташласак, Қозоғистонда аёллар ва оила масалалари бўйича Миллий комиссия ишлаб чиқилган. 2006–2016 йилларда миллий стратегия, кейинчалик 2030 йилгача концепция қабул қилинди. Парламентда аёллар улуши 27% атрофида. Аёллар иқтисодий соҳада тадбиркорлик, STEM соҳалари ва рақамли саводхонликда фаол иштирок этади. Ҳуқуқий ҳимоя ва гендер зўравонликка қарши қонунлар қабул қилинган, ННТлар ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик йўлга қўйилган.

Қирғизистонда фуқаролик жамиятининг эркинлиги ва сиёсий плюрализм аёллар фаоллигига ижобий таъсир кўрсатади. Феминистик ҳаракатлар ва

ННТлар аёлларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, зўравонликка қарши кураш ва сиёсий фаолликка тайёрлашда муҳим роль ўйнайди. Лекин патриархал менталитет ва анъанавий гендер роллари, қишлоқ ҳудудларида, аёллар фаоллигини чегаралайди. Иқтисодий соҳада аёллар асосан хизмат, савдо ва қишлоқ хўжалиги соҳаларида фаол, лекин даромад ва ҳуқуқий ҳимояда тенгсизлик мавжуд.

Тожикистонда аёллар фаоллиги асосан меҳнат миграцияси ва оилавий вазифалар билан боғлиқ. Эркакларнинг оммавий миграцияси аёлларга ижтимоий ва иқтисодий масъулият юклайди. Аёллар иқтисодий фаоллигини асосан норасмий секторда амалга оширади, расмий меҳнат бозорида имкониятлари чекланган. Гендер ҳуқуқлари бўйича қонунлар мавжуд бўлса-да, патриархал анъаналар ва иқтисодий чекловлар аёллар фаоллигини тўлиқ таъминламайди.

Тавсия ва таклифлар: ҳар бир мамлакатда аёллар фаоллигини оширишда давлат сиёсати, ҳуқуқий кафолатлар ва ижтимоий-тарғибот ишларини мувозанатли амалга ошириш лозим. Асос: давлатнинг сиёсий ирода ва ҳуқуқий кафолатлари аёллар фаоллигини таъминлашда асосий омиildir. Масалан, Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистонда аёлларнинг сиёсий ва ижтимоий фаоллигини рағбатлантирувчи қонунлар қабул қилинган, аммо ижтимоий тарғибот ва маданий маърифий ишлар бу қонунларнинг самарадорлигини оширишда муҳимдир [1, 6, 9]. Давлат сиёсати, ҳуқуқий кафолатлар ва тарғибот ишларининг мувозанатли амалга оширилиши аёлларнинг фуқаролик, меҳнат ва сиёсий ҳуқуқларини тенг асосда таъминлайди. Бу тавсия аёллар ҳуқуқлари ва гендер тенглик масалаларини тизимли равишда ҳал қилишга қаратилган. Ҳукумат ва фуқаролик жамиятининг ҳамкорлиги орқали аёллар учун барқарор фаоллик муҳити яратилади.

Иккинчидан, қишлоқ ва анъанавий муҳитдаги патриархал қарашларни камайтиришга қаратилган таълим ва медиа лойиҳаларни кенгайтириш давр талабидир. Қишлоқ ва анъанавий жамиятларда патриархал қарашлар аёлларнинг ижтимоий ва иқтисодий фаоллигини чеклайди. Тадқиқотлар кўрсатмоқдаки, таълим ва медиа орқали патриархал стереотипларни ўзгартириш мумкин. Масалан, UN Women ва World Bank лойиҳалари таълим ва медиа тарғибот орқали аёллар ҳуқуқлари ҳақидаги ижобий назария ва намуналарни кенг тарқатиш самарали эканлигини исботлади. Маслаҳат аёлларнинг маданий ва анъавий чекловлардан озод бўлишини таъминлайди. Қишлоқ жамоаларида патриархал қарашларни камайтириш аёлларнинг барча соҳаларда фаол бўлишига ёрдам беради.

Учинчидан, меҳнат бозорида аёллар учун тенг имкониятлар ва молиявий қўллаб-қувватлаш механизмларини кучайтириш муҳимдир. Аёлларнинг иқтисодий мустақиллиги уларнинг ижтимоий ва сиёсий фаоллигини оширади. Қонунчилик ва давлат дастурлари аёллар учун ишга кириш имкониятлари,

таълим ва бизнес-лойиҳаларда тенг ҳуқуқни кафолатлаши керак. Масалан, USAID ва World Bank тадқиқотлари аёлларга микрокредитлар ва молиявий тренинглари бериш меҳнат бозорида уларнинг иштирокини сезиларли даражада оширадиган механизмлар эканлигини кўрсатди. Меҳнат бозорида тенг имкониятлар ва молиявий қўллаб-қувватлаш аёлларнинг ижтимоий ва иқтисодий салоҳиятини мустаҳкамлайди, шу билан бирга гендер тенгликни таъминлайди.

Тўртинчидан, фуқаролик жамияти ва ННТларнинг аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва сиёсий фаоллигини рағбатлантиришдаги ролини кенг тарғиб этиш зарур. ННТлар ва фуқаролик жамияти институти аёлларнинг ҳуқуқий билимини ошириш ва уларни сиёсий жараёнларга жалб қилишда муҳим омилдир. Тадқиқотлар кўрсатмоқдаки, ННТларнинг аёллар учун юридик ва маҳоратий тренинглари ташкил этиши, фаоллик марказлари очиши ва қонуний ҳуқуқлар бўйича маслаҳатлар беришлари аёллар фаоллигини сезиларли даражада оширади. Бу тавсия аёлларнинг фуқаролик ҳуқуқларини амалга оширишини таъминлайди, уларнинг сиёсий ва ижтимоий иштирокини кучайтиради, шу билан барқарор ижтимоий-сиёсий муҳит яратади.

Хулоса

Марказий Осиёда хотин-қизлар фаоллиги мамлакатлар тарихий, маданий ва сиёсий шароитлари билан узвий боғлиқ. Ўзбекистон ва Қозоғистонда давлат сиёсати ва институционал ислохотлар орқали фаолликни рағбатлантиришда аниқ натижаларга эришилмоқда. Қирғизистонда фуқаролик жамияти таъсири катта, лекин патриархал менталитет ва иқтисодий чекловлар фаолликни чегаралайди. Тожикистонда аёллар фаоллиги асосан миграция ва оилавий функцияларга боғлиқ. Барқарор ижобий ўзгаришлар учун ҳуқуқий база, институционал ислохотлар ва маданий-тарғибот механизмлари ҳамоҳанг бўлиши зарур.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ахмаджонов, Ш. (2020). Гендерное равенство в странах Центральной Азии: вызовы и перспективы. Алматы: КазУ.
2. Бекназарова, Н. (2018). Женщины и социальное развитие в Узбекистане. Ташкент: Университетское издательство.
3. Дьяков, А. (2019). Современные гендерные политики Казахстана: опыт и уроки. Астана: Институт социологии.
4. Ермакова, Л. (2021). Политика гендерного равенства в Кыргызстане: история и современность. Бишкек: Кыргызский национальный университет.
5. Ибрагимова, Ф. (2017). Патриархальные традиции и роль женщин в Таджикистане. Душанбе: Академия наук.

6. Кадыров, Р. (2022). Women's empowerment in Central Asia: International Programs and Local Practices. London: Routledge.
7. Мухамедов, Х. (2020). Историческая динамика женской активности в Узбекистане. Ташкент: Наука и образование.
8. Омарова, Г. (2019). Гендерные реформы в странах Центральной Азии: сравнительный анализ. Алматы: Центр региональных исследований.
9. UN Women (2021). Gender Equality and Women's Empowerment in Central Asia. New York: UN Publications.
10. USAID (2020). Promoting Women's Leadership in Central Asia. Washington D.C.: USAID Reports.
11. World Bank (2018). Women, Business and the Law: Central Asia Regional Report. Washington D.C.: World Bank.
12. Zholdasova, A. (2021). Social and Political Participation of Women in Kazakhstan: Trends and Challenges. Astana: Kazakhstan Institute of Social Studies.